

Hodnotová orientace seniorů studujících Univerzitu třetího věku

Zuzana Slováčková, Helena Klimusová a Jaroslava Dosedlová

Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Psychologický ústav, Brno

Předkládaná studie je součástí širšího výzkumného projektu s názvem „Chování zdraví podporující a zdraví ohrožující: determinanty, modely, konsekvence“ podporovaného GAČR (č. 13-198085).

Abstrakt

Tato studie byla realizována jako součást širšího výzkumu faktorů zdraví podporujícího a ohrožujícího chování. Cílem studie bylo prozkoumat hodnotové orientace studentů Univerzity 3. věku; tento soubor představoval zástupce aktivní populace seniorů. Výzkumný soubor tvořilo 113 studentů Univerzity 3. věku Masarykovy univerzity v Brně. Hodnotová orientace byla zjišťována dotazníkem vlastní konstrukce, zčásti založeném na tradičním Rokeachově nástroji. Studenti Univerzity 3. věku si vysoce cení především rodinného zázemí, následují hodnoty spojené se zdravím a fyzickou kondicí, nezávislost na péči okolí, láska a přátelské vztahy, štěstí a vnitřní harmonie.

Klíčová slova

hodnoty, hodnotová orientace, stáří, Univerzita 3. věku

Abstract

The study was conducted as a part of a large research project, focused on factors of health supporting/threatening behavior. The aim of this part of the study was to explore the value system of the University of the Third Age students. The sample consisted of 113 students of the University of the Third Age, run by Masaryk University in Brno. The value system was measured by an instrument designed just for our research project; it was partly based on traditional Rokeach's instrument. The University of the Third Age students highly rated family, health and physical fitness, independence on a care, love and friendship, happiness and inner harmony.

Key words

values, value system, old age, university of the third age

Hodnotová orientace je ovlivněna jak souborem životních zkušeností jedince, tak jeho aktuálním stupněm vývoje a rolí, jež zastává. Senioři jsou ve výzkumu hodnot opomíjenou a málo dostupnou skupinou. Aktuální studie věnované tomuto tématu jsou ojedinělé. Výzkumy, které s touto skupinou respondentů pracují, se často zaměřují na srovnání hodnotové orientace mezi generacemi (např. Sun & Wang, 2010), nebo porovnání žebříčku hodnot napříč různými kulturami (např. Feather, 1986).

Podle Rokeache (1979) je pro osoby staršího věku typický odklon od hodnot instrumentálních a příklon k hodnotám cílovým. Na význam hodnot v kontextu úspěšného stárnutí poukazuje Křivohlavý (2011), přičemž zdůrazňuje především význam hodnot souvisejících se spiritualitou a religiozitou. Dalšími autory, kteří věnují pozornost hodnotám seniorů v rámci české populace, jsou Sak a Kolesárová (2012). Ve své monografii konstatují, že v průběhu života dochází ke změnám v hodnotové orientaci – u větší části hodnot dochází k poklesu jejich významu a pouze u několika hodnot je trend opačný (např. zdraví nebo hodnota „Bůh“).

Předkládaná studie byla realizována jako součást širšího výzkumu faktorů zdraví podporujícího a ohrožujícího chování, v němž chceme mimo jiné ověřit i vztah mezi postavením zdraví v žebříčku životních hodnot a chováním, které se zdravím a péčí o něj úzce souvisí. Cílem této dílčí studie bylo prozkoumat hodnotové orientace studentů Univerzity 3. věku, jakožto zástupců aktivní populace seniorů.

Metoda

Výzkumný soubor

Výzkumný soubor tvořilo 113 studentů Univerzity 3. věku Masarykovy univerzity v Brně (celkový počet studentů tohoto programu je cca 3000). Respondenti byli o spolupráci na výzkumu požádáni na jedné ze svých přednášek, v jejímž rámci byl vymezen prostor pro vyplnění dotazníku. Ten byl hromadně administrován všem přítomným studentům ve formě tužka – papír a následně sesbírán.

V souboru zcela převažovaly ženy (92 %). Věk respondentů se pohyboval od 59 do 89 let ($M = 70,1$; $SD = 5,0$; $Mdn = 69$). Většina souboru měla středoškolské vzdělání (30 %), zbytek vysokoškolské. Zjišťovali jsme rovněž rodinný stav – 55 % respondentů žilo v manželství, 30,1 % bylo ovdovělých, 9,7 % rozvedených a 4,4 % svobodných. Naprostá většina respondentů bydlela v Brně (84 %), ostatní v menších městech a vesnicích v okolí Brna.

Metody

Hodnotová orientace byla zjišťována dotazníkem vlastní konstrukce, zčásti založeném na tradičním Rokeachově nástroji. Ten byl základním východiskem pro vytvoření konečného seznamu, který obsahoval celkem 19 hodnot (všechny tyto položky jsou v odpovídajícím znění uvedeny v tabulce č. 1 v kapitole Výsledky). Respondenti pak posuzovali osobní důležitost jednotlivých hodnot na 7bodové škále (1 = nízká míra důležitosti, 7 = vysoká míra důležitosti) a mohli do něj doplnit také svoje individuální hodnoty.

Úvodní instrukce zněla: „Posuďte, prosím, míru subjektivní významnosti/důležitosti níže uvedených hodnot. Pokud Vám v seznamu chybí některé významné hodnoty, můžete je doplnit na volné řádky. Nezapomeňte je pak rovněž ohodnotit na uvedené sedmi-bodové škále.“

Výsledky

Pořadí hodnot

Prvním krokem při zpracování výsledků bylo zjištění základních deskriptivních statistik (průměr, směrodatná odchylka) pro jednotlivé hodnoty a sestavení jejich pořadí. Tyto výsledky shrnuje tabulka 1, v níž jsou hodnoty seřazeny podle uváděného významu v sestupném pořadí.

Tabulka 1
Deskriptivní statistiky

Hodnota	Průměr	Směrodatná odchylka
Mít dobré rodinné zázemí	6,50	0,82
Nemít zdravotní potíže	6,32	1,02
Cítit se fyzicky zdatný, v dobré tělesné kondici	6,23	0,94
Být fyzicky v pohodě, cítit se dobře	6,14	0,98
Nebýt závislý na vůli jiných, mít pocit svobodné volby	6,13	1,03
Prožívat vnitřní soulad, harmonii	6,10	0,99
Být šťastný	6,07	0,96
Milovat a být milován	6,00	1,05
Prožívat radost a potěšení	5,95	0,96
Těšit se z dobrých přátelských vztahů	5,86	1,01
Prožívat smysluplnost života	5,80	1,15
Cítit se plný energie, být vitální	5,69	1,16
Být společensky zodpovědný	5,53	1,40
Vést aktivní, vzrušující život	5,08	1,37
Zažívat pocit vlastní úspěšnosti	5,05	1,19
Žít v dostatku	4,94	1,27
Být uznávaný, mít společenskou prestiž	4,61	1,30
Být zakotvený ve víře	4,41	1,85
Neusilovat o vlastní výjimečnost	4,29	1,35

Z údajů uvedených v tabulce vyplývá, že studenti Univerzity 3. věku si vysoce cení především rodinného zázemí, následují hodnoty spojené se zdravím a fyzickou kondicí,

nezávislost na péči okolí, láska a přátelské vztahy, štěstí a vnitřní harmonie. Hodnoty spojené se společenskou prestiží, pracovním úspěchem a životem v dostatku byly považovány za nejméně důležité. Podobně málo preferovaná byla hodnota zakotvení ve víře.

Struktura hodnot

Dále jsme se zaměřili na prozkoumání faktorové struktury hodnot. Metodou analýzy hlavních komponent s rotací Varimax byly extrahovány 4 faktory, které vysvětlovaly celkem 59,1 % rozptylu. Hodnoty komunalit se pohybovaly od 0,417 po 0,759. Výsledky jsou shrnuty v tabulce 2.

Tabulka 2

Faktorové náboje hodnot (po rotaci Varimax)

Položka	Faktor			
	1	2	3	4
Nemít zdravotní potíže	0,76	0,03	0,21	-0,05
Být fyzicky v pohodě, cítit se dobře	0,77	0,26	0,03	0,24
Cítit se fyzicky zdatný, v dobré tělesné kondici	0,67	0,32	0,11	0,20
Cítit se plný energie, být vitální	0,62	0,38	0,27	0,14
Žít v dostatku	0,58	0,19	-0,07	0,40
Vést aktivní, vzrušující život	0,49	0,09	0,39	0,11
Těšit se z dobrých přátelských vztahů	0,48	0,42	0,01	0,32
Prožívat vnitřní soulad, harmonii	0,11	0,70	-0,03	0,30
Milovat a být milován	0,38	0,67	0,16	0,07
Být šťastný	0,23	0,64	0,15	0,34
Být zakotvený ve víře	-0,50	0,62	0,16	-0,13
Prožívat radost a potěšení	0,13	0,59	0,26	0,23
Mít dobré rodinné zázemí	0,37	0,57	0,14	-0,27
Prožívat smysluplnost života	0,26	0,54	0,26	-0,02
Být uznávaný, mít společenskou prestiž	0,19	0,10	0,79	0,31
Neusilovat o vlastní výjimečnost	0,19	0,16	0,77	-0,13
Být společensky zodpovědný	-0,13	0,31	0,67	0,24
Nebýt závislý na vůli jiných, mít pocit svobodné volby	0,20	0,15	0,14	0,65
Zažívat pocit vlastní úspěšnosti	0,23	0,08	0,47	0,61

Z tabulky je zřejmé, že první faktor (19,5 % rozptylu) zahrnoval především hodnoty vztahující se k fyzickému zdraví, vitalitě a aktivnímu životu. Druhý faktor (17,9 %) sytily hodnoty duchovní (vnitřní soulad, štěstí, radost, smysluplnost) a hodnoty sociální (rodinné a přátelské vztahy). Třetí faktor (12,7 %) je tvořen především hodnotami vztahujícími se k širší společnosti. Ve stejném směru jej přitom sytí hodnoty uznání, společenské prestiže a úspěšnosti, společenské zodpovědnosti a současně neusilování o vlastní výjimečnost. Poslední faktor (9 %) sytí převážně dvě hodnoty – nezávislost, svobodná volba a současně pocit vlastní úspěšnosti.

Individuálně doplněné hodnoty

Přibližně pětina výzkumného souboru (18 %) využila možnosti doplnit k posuzovaným hodnotám svoje vlastní a rozšířit tak hodnotový žebříček. Nejčastěji uvedli respondenti 1-2 další hodnoty, někteří jich doplnili až 5.

Mezi individuálně doplněnými hodnotami byla poměrně výrazná skupina hodnot vztahovaných ke společnosti a její celkové atmosféře, jako např. spravedlivá společnost, demokracie, nekorupční společnost nebo obecně zmíněné politické klima. Stejně tak kladli senioři důraz na dobré vztahy a životní prostředí v jejich bezprostředním okolí – jako jedna z hodnot byl uveden např. soulad v domě, ve kterém žijí, dále dobré okolí domu a města, ohleduplnost. Třetí větší skupina hodnot se týkala partnerských a rodinných vztahů: soudržná rodina, harmonické vztahy, mít pozitivního partnera. Mezi zajímavé doplněné hodnoty patřily ty s důrazem na prosociálnost a prospěšnost: služba druhým, obětavost, více dávat než brát, i ve stáří být užitečný. V neposlední řadě senioři také zmiňovali důležitost koníčků a zájmových aktivit.

Diskuse a závěr

Naše zjištění do značné míry korespondují s výsledky, k nimž dospěli Sak a Kolesárová (2012). Stejně jako v jejich výzkumu, i u seniorů našeho souboru patří k nejméně významným ty hodnoty, které souvisí s profesním uplatněním a prestiží. Na druhou stranu se však oproti zjištěním uvedených autorů v rámci našeho výzkumného souboru jednoznačně nepotvrdil význam hodnoty vztahující se k víře. V naší studii patřila hodnota „zakotvení ve víře“ k nejméně preferovaným. Nicméně pokud budeme vycházet z komplexnějšího pojetí hodnot ve smyslu námi extrahovaných faktorů, můžeme konstatovat, že většina hodnot sytících druhý faktor („duchovní hodnoty“), je v celkovém pořadí umístěno vysoko. Není tedy pravdou, že by byl duchovní rozměr reprezentovaný hodnotami jako „vnitřní soulad, štěstí, radost, smysluplnost“ pro naše respondenty nepodstatný. Jedinou výjimkou je právě hodnota „být zakotven ve víře“, kterou jsme považovali za obsahově blízkou hodnotě „Bůh“, jak ji použili ve své studii Sak a Kolesárová (2012). Je však možné, že formulace této položky nebyla pro respondenty zcela jednoznačná, a proto jí nepřipisovali větší významnost.

Naopak takřka výsadní postavení hodnoty zdraví je v populaci seniorů nezpochybnitelné. Již By Lau, Hartman a Ware (1986) ve své průřezové studii zjistili, že hodnota zdraví narůstá spolu s věkem. Tento trend potvrzují i výsledky Saka a Kolesárové (2012) a také

naši respondenti řadili hodnoty spojené se zdravím a dobrou fyzickou kondicí na přední místa pomyslného žebříčku.

Jako zajímavý a inspirativní výsledek naší studie vnímáme doplnění individuálních hodnot, které poukázaly na význam specifických životních oblastí, které se v metodách zaměřených na zjišťování hodnot běžně nevyskytují (např. spravedlivá společnost, demokracie, nekorupční společnost, soulad v domě, ve kterém žiji, dobré okolí domu a města, ohleduplnost, soudržná rodina, mít pozitivního partnera, obětavost, více dávat než brát, i ve stáří být užitečný).

Lemieux a Sauve (1999) zjišťovali rozdíly v hodnotách mezi dvěma skupinami seniorů – skupinou, která se podobně jako naši respondenti účastní univerzitního programu, a druhou skupinou, která se programu neúčastní. Jejich výzkum neprokázal žádné významné rozdíly v cílových ani instrumentálních hodnotách mezi těmito dvěma skupinami. Nepochybně by bylo vhodné zrealizovat podobně zaměřenou studii i pro populaci českých seniorů. Na základě výsledků bychom pak mohli zvážit, do jaké míry jsou naše dosavadní zjištění zobecnitelná.

Reference

- By Lau, R. R., Hartman, K. A., & Ware, J. E. (1986). Health as a value: Methodological and theoretical considerations. *Health psychology*, 5 (1), 25–43.
- Feather, N. T. (1986). Cross-cultural studies with the Rokeach value survey: The Flinders program of research on values. *Australian Journal of Psychology*, 38 (3), 269–283.
- Křivohlavý, J. (2011). *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie*. Praha: Grada.
- Lemieux, A. & Sauve, G. (1999). Values of senior citizens enrolled in a university curricula versus those who are not. *Educational Gerontology*, 25 (1), 67–88.
- Rokeach, M. (1979). *Understanding Human Values: Individual and Societal*. New York: Free Press.
- Sak, K., & Kolesárová, K. (2012). *Sociologie stáří a seniorů*. Praha: Grada.
- Sun, J., & Wang, X. (2010). Value differences between generations in China: A study in Shanghai. *Journal of Youth Studies*, 13 (1), 65–81.